

Szabad gondolatok a CC¹-ről

A nemzeti kulturális örökségek digitalizálásának korát éljük mind Magyarországon, mind szerte Európában. 2010-re talán eljutunk odáig, hogy Európának is legyen digitális könyvtára². A hagyományos szerzői jogi eszközök mellett az információs társadalom életre keltett újabb jogintézményeket, amelyek eltérő megoldást ajánlanak a szigorú *Copyright – Minden jog fenntartva!* elvvel szemben. Tanulmányom célja, hogy az egyik új válasz, a Creative Commons használhatóságáról és az ezzel járó más szemlélet felhasználhatóságáról gondolkodjam a digitális könyvtárak esetében.

A pályázatok megírásánál, a kötetek kiválasztásánál sajnos másodlagos szempont az, hogy egy mű jogdíjköteles-e vagy már közkinccsnek számít. A hatályos szerzői jogi törvény³ nem tesz különbséget az egyes felhasználási cselekmények között abból a szempontból, hogy a felhasználni kívánt művet közhasznú avagy kereskedelmi célból használom-e fel, és bármit teszünk a művel, felhasználási engedélyt kell kérnünk a szerzőtől (minimális kivételek: oktatási, tudományos cél, fogyatékosok, zárt hálózat). Ezt a példát követik a közös jogkezelők (Artisjus, Hungart) áralakítási táblázatai, és a magyar állam (KVI) szerzői jogosultságait kezelő Hofra Ügynökség is.

A közhasznú és a kereskedelmi felhasználás között olyan vékony a határ, hogy akik valóban XXI. századi technológiával és információs társadalommal számolnak, azok mind kereskedelmi felhasználóknak minősülnek⁴.

A szabad felhasználások esetein kívül a szöveges művek (színpadra szánt irodalmi művek, zenedrámái művek, jeleneteik, illetve keresztmetszeteik, valamint szakirodalmi művek és a kisebb-nagyobb terjedelmű, nem színpadra szánt szépirodalmi művek) tekintetében a szerzői jogosulttal⁵, a képzőművészeti művek tekintetében pedig vagy a szerzői jogosulttal, vagy a közös jogkezelővel kell szerződést kötnünk, akár közhasznú, akár kereskedelmi az indíttatásunk. (Jelentős, akár 50%-os ked-

vezmény is elérhető a közös jogkezelőknél. De ne felejtjük el azt a tényt, hogy például ha a képzőművészeti alkotások közös jogkezelését választjuk, az internetes közzététel esetében évente kell átalánydíjat fizetnünk.)

Miben új a CC?

„A Creative Commons egy a szerző által a mű mellé adott jognyilatkozat (licenc), melyben a szerző meghatározhatja, hogy mások (a mű felhasználói) mit tehetnek szabadon a művel, és milyen felhasználások esetében kell a szerzőhöz fordulni engedélyért.”⁶

A CC legfontosabb, legszenzációsabb újítása, hogy a szerző eldöntheti:

C minden jogot fenntart ©, avagy

CC csak néhány jogot tart fenn magának (CC).

A laikus alkotó minnek foglalkozzon olyan felhasználási engedélyezésekkel, amely felhasználások kikerülhetők, másokat jogsértésre kényszerítenek vagy a szerző úgysem tudja meg soha, hogy a művét felhasználják. Ha a szerzőket szépen megkérnék, bizonyos, hogy a többség hozzájárulna a nem kereskedelmi célú felhasználáshoz. („*Kérlek benneteket, írjátok rá a fotóra, hogy én készítettem, ne csinálj belőle montázst, és ne gazdagodj meg rajta.*” „*Ha át akarod alakítani vagy meg szeretnél belőle gazdagodni – keress meg!*”)

A szerzők felmennek a CC hivatalos honlapjára, kitöltik pár X-szel a könnyen érthető licenc-sémát, a rendszer elfogadja, a licencet és a CC jelet kiteszik a honlapjukra/alkotásaikra, és

¹ Creative Commons – Some rights reserved! Többet erről: www.creativecommons.hu

² http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm

³ 1999. LXXI. Törvény a szerzői jogról, utolsó módosítás: 2005. V. 10.

⁴ www.hungart.org A Hungart internetes jogosítása esetén többek között akkor nem üzletszerű a felhasználásom, ha „b) a szolgáltató – a hozzáférést biztosító helyek számától függetlenül – összesen legfeljebb tíz művet tesz lehívásra hozzáférhetővé”.

⁵ 2004. május 1-jétől

⁶ Creative Commons Hungary – FAQ <http://creativecommons.hu/>

kész. A licenc nem vonható vissza, és megszorítóan nem módosítható!

Csak internetes közegben működik?

Hivatalos honlap, klikk, forráskód bemásolása stb., mind-mind a digitális világ kifejezései. Érezhetjük, hogy a CC elsősorban a digitális világban élő és alkotó művészeknek ad egy olyan új és meglehetően gyors eszközt, amellyel műveiket széles körben tehetik ismertté és engedhetnek szabad felhasználást. A digitális formában születő műveknek óriási előnyük van azokkal a művekkel szemben, amelyeket magas költség és közepes hatékonyság mellett digitalizálni kell⁷. „A mű elektronikus változatára a Creative Commons – Attribution-NonCommercial (Jelöld meg! – Ne add el!) licencfeltételei érvényesek: a művet a felhasználó másolhatja, többszörözheti, átdolgozhatja, amennyiben feltünteti a szerző nevét és a mű címét, de kereskedelmi célra nem használhatja fel⁸.”

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy tárgyasult világunknak, ahol mindenki birtokolhat, vége. Meg kell tanulnunk, hogyan lehet valami úgy a miénk, hogy nem foghatjuk meg. Egyelőre foglalkozunk azzal, ami még a birtokunkban van, és szeretnénk mindenki számára hozzáférhetővé tenni.

A hatályos jogszabályok értelmében a nyomtatott könyvben a fent idézett licenc szerepeltetése nem lehetséges, ugyanis a hatályos szjt minden felhasználást írott felhasználási szerződéshez köt⁹ (consensus és consignatum, együttes akarat és aláírás), és nem engedélyezi teljes könyv reprodukcióját¹⁰. Amennyiben a szerző mégis hozzájárul a másoláshoz, sőt előre kijelenti, hogy az ő könyvét bárki másolhatja, akkor jogszabálysértésre hív fel? Erre a jövőben mindenképp oda kell figyelni. Az internetes szövegek többszörözése biztos nem lesz jogsértő a CC alatt.

A CC használhatósága a digitális könyvtárak esetében

Abból tudok kiindulni, amit a Neumann-ház eddig digitalizált.

1. Kisebbségi részt, szépirodalmi műveket:

A kritikai kiadások esetében az irodalomtörténetekkel kell felhasználási szerződést kötni (tkp. ez is *szakirodalom*). A népszerű kiadások tekintetében is minimális volt a jogvédett művek száma, a sajtó alá rendezőkkel és a fordítókkal kellett megegyeznünk (felerészben *szép*- felerészben *szak*-

irodalom). A Magyar Klasszikusok költeményei esetében az 1/10 jogdíjköteles (örökösök, ez tényleges *szépirodalomnak* minősül).

2. Nagyobb részt, szakirodalmi műveket:

A *szakirodalmi* kötetek, melyek a Neumann-ház anyagának gerincét adják, többnyire jogdíjas kötetek, óriási munka megtalálni az örökösöket¹¹, főleg, ha tanulmánykötetéről van szó.

3. Digitális (nyomtatott formában még meg nem jelent) *szakirodalom*:

Digitális első kiadású szövegek legtöbbször a szerzőktől szerezhetők meg. Nekik lenne lehetőségük arra, hogy felismerve a Creative Commons adta lehetőségeket CC licenc alatt tegyék közzé műveiket.

A digitalizált szépirodalmi művek internetes jogosítását 2004. május 1-jéig az ARTISJUS végezte, átalánydíj ellenében lehetett jogdíjas szépirodalmi műveket felhasználni.

A *szakirodalom soha nem tartozott az ARTISJUS-hoz*. Szakirodalmi művek jogosítását mindig a szerzői jogosulttól kellett kérnünk. Ez azért jelent problémát számunkra, mert a szakirodalmi művek felhasználása ritka. A századfordulón kiadott tudományos művek felhasználását akkor megállapodással, szerződéssel rendezték, és a szerzői jogosultakat 50–80 éve senki sem kereste fel. Maguk az örökösök sem tudják mindig, hogy örökölték szerzői jogot, a hagyatéki eljárás, a közjegyzők, a közös jogkezelők figyelmét könnyen elkerülhették, s így a szakirodalmi szerzői jogosultak adatai a szépirodalmi szerzői jogosultakkal összehasonlítva lényegesen szerényebbek a közös jogkezelők adatbázisaiban.

⁷ Egy fénykép, dokumentum beolvasása, feldolgozása (színkorrekció, retusálás, szövegfelismerés, korrektúra, kódolás...) hihetetlen mennyiségű időt, pénzt és energiát követel meg.

⁸ http://www.szabadkultura.hu/htmlkonyv/free_culture.html Lessig könyve HTML változatának CC licence.

⁹ Szjt. 45. § (1) A felhasználási szerződést – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – írásba kell foglalni.

¹⁰ Szjt. 35. §

(2) Teljes könyv, továbbá a folyóirat vagy a napilap egésze magáncélra is csak kézírással vagy írógéppel másolható.

¹¹ Lásd erről korábbi előadásomat: Legeza Dénes: Tegyük fel... és mi van akkor, ha...? – szerzői jog a gyakorlatban. Elhangzott: MKE Vándorgyűlés, Gödöllő, 2005. <http://vod.niif.hu/index.php?lg=hu&mn=archive&cid=34&sm=listevent&secid=60>

Ha megtaláltuk a szerzői jogosultat, már „csak” szerződni kell vele...

Ezzel szemben a Creative Commons azt a lehetőséget biztosítja a szerzőnek, hogy a mű megszületése után rendelkezhet arról, mely jogokat tartja fenn csak részben. Előfordulhat ezután, hogy a már korábban publikált műveit látja el CC licenccel, ha akarja. A CC licenc tájékoztat minket a megengedett (nem fenntartott) jogokról: Jelöld meg! Ne add el! Ne változtasd! Így add tovább! Már lehet keresni az interneten olyan szövegeket, alkotásokat, amelyeken szerepel a CC jel. Az ott szereplő szövegeket mind felvehetjük a gyűjteményünkbe, felhasználási szerződés megkötése *nélkül*. Nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy Magyarországon még az írásbeli felhasználási szerződések korát éljük. Vagy elkezdődött valami átmenet? A szerzők korábban jogszabály által szerzett plusz jogosítványukat korlátozzák, újraszabályozzák azért, hogy minél többen ismerjék meg őket, olvassák a műveiket, szerezzenek halhatatlan hírnevet – a hagyományosan szabályozott közeget terhesnek érzik.

A Creative Commons nem lefordított, de nekem leginkább tetsző magyarítása: *alkotó közösség*. A 'nemjog'-alkotó célja az, hogy a tudás, a kultúra szabadon áramoljon. Ne legyen akadály, és főleg ne engedélyezési akadály. És én ezt nem tartom kreatív kommunizmusnak, ahogy sokan csúfolják, hanem a XXI. századi társadalom igényének.

Lessig idézi a könyvében *Brownt*: „*Meg kell értenünk, hogy a digitális korszakban felnőtt gyerekek hogyan gondolkodnak, és hogyan szeretnének tanulni.*”

Egy egyetemi tanáromtól hallottam, hogy a kutatókat a publikációk alapján (is) rangsorolják. Az internetes publikálás nem számít hagyományos értelemben vett publikálásnak. Ezért, hiába olcsóbb, szebb, jobb, használhatóbb és interaktív egy művet interneten megjelentetni, a nagy tudósok általában nem vállalkoznak rá, mert ez a szakmai tekintélyüket nem növeli.

Adat-tömeg

Neves szerzőnk kiteszi honlapjára legújabb művét CC licenccel. Erre A könyvtár leszedi, majd B könyvtár, majd mi is magunknak, és valamennyien kiteszük. Ingyen van, nincs vele gond. Pályázati pénzből CC könyveket digitalizál az A könyvtár, erre jogszerűen leszedi a B könyvtár és ő is

elhelyezi a saját honlapján. Az adatmennyiség nőne, a könyvtárak tételei nőnének, az „információs társadalom” nőne, mindenki örülne, de vajon ténylegesen gyarapodna digitális/digitalizált kulturális örökségünk és jelenünk?

Művek digitalizálásánál magunk is teremtünk hozzáadott értéket (például rossz állapotú könyv, kézirat esetén). Amennyiben kötetünk CC licenc alatt fog állni, ne felejtkezzünk el arról, hogy az általunk végzett munka szerzői jogi védelemben részesül, de mi eleve nem végezhattük volna el a szerzői tevékenységünket, ha jóhiszeműen nem ad nekünk szabad felhasználást a szerző. Az eredményünket megillető felhasználások nem lehetnek kevesebbek, mint az eredeti műéi. (CC licences mű fordítása nem engedélyhez kötött, de a lefordított szöveget nem adhatjuk el pénzért, míg a közkinsnek tekintett mű fordítása jogdíjköteles).

Összegzés

A Creative Commons megértéséhez elengedhetetlen, hogy utána olvassanak a honlapjukon. Tanulmányomban csak a CC és a könyvtár közötti központi összefüggésekre koncentráltam.

A CC egy új lehetőség, amivel a szerzők élhetnek. A hétköznapi felhasználásokat engedély nélkül tenné lehetővé, míg a szerző által fenntartott jogokat csak a szerző beleegyezésével lehetne felhasználni. A könyvtáraknak, amennyiben nem kereskedelmi célú felhasználóknak minősülnek (lásd 4. lábjegyzet), lehetőségük lesz az összes CC licencces művek letöltésére, a saját adatbázisukban történő elhelyezésére és szolgáltatására. Ez azonban felesleges adatmennyiséget generálna. A CC licencces szerzők műveinek digitalizálásával (az állam mint bizonyos hagyatékok szerzői jogosultja és mint szükségszerű örökös nagyot léphetne ez irányban...) olyan internetes művek születnek, amelyek szintén szabadon felhasználhatók az interneten. Érdekeltek lehetnek-e abban a könyvtárak, hogy a pályázati pénzből történő digitalizálás eredménye az összes könyvtár állományát gazdagítsa? Találnak-e a vezetők a munka elvégzésére más mértékegységet, mint a mennyiség és a gyarapodás?

Gondolkozzunk el a fentiekben felhasználóként és szerzőkként is, legvégül pedig befutott szerzőkként.

Legeza Dénes